

STUDIUL MATERIALULUI OSTEOLGIC DESCOPERIT ÎN STAȚIUNEA DACICĂ (SEC. I—II e.n.) DE LA DUMBRAVA (COM. CIUREA, J. IAȘI)*

SERGIU HAIMOVICI

Săpăturile executate între anii 1967—1971 de către Silviu și Șeiva Sanie în așezarea dacică de la Dumbrava au scos la iveală, pe deoparte, materialul provenind din așezare, iar pe de altă parte, resturi găsite (în 1967) într-un complex închis¹.

A. Materialul paleofaunistic provenind din așezare

Printre vestigiile descoperite în locuințele de suprafață, bordeie, gropi și șanțuri trasate, pe lângă alte materiale arheologice au fost scoase la iveală și o serie de resturi de faună care nu sînt însă deloc bogate.

Materialul faunistic se găsește într-o stare de conservare relativ bună, dar el apare destul de fragmentar. Modul cum sînt rupte, despicate și sfărîmate oasele, arată clar că sîntem în fața unor resturi de bucătărie. Există două fragmente care poartă urmele unor dinți, ele fiind cu cea mai mare probabilitate, roase de către cîini; un os prezintă urme de cioplitură. Cele de mai sus vin să arate că materialul descoperit reprezintă deșeuri rezultate din activitatea gospodărească multiplă a locuitorilor așezării, resturi faunistice asupra cărora nu s-a executat nici o selecție; ele pot furniza astfel date destul de certe despre caracteristicile acestei activități.

Din materialul rezultat au putut fi determinate 246 resturi faunistice. Acestea aparțin la grupele de animale trecute în tabelul 1. Menționăm însă că așa-zisul

Tabelul 1

Grupele de animale, alături de frecvența lor, în cadrul resturilor faunistice determinate în așezarea de la Dumbrava

Grupa de animale	Fragmente	
	Nr. abs.	%
Moluște	2	0,78
Pești	5	1,94
Reptile (Chelonieni)	1	0,39
Păsări	3	1,17
Mamifere	246	95,72

Total 257

* Lucrarea a fost susținută la Săptămîna muzeelor ieșene din luna noiembrie 1982.

¹ S. Sanie, Șeiva Sanie, *Cercetările arheologice de la Dumbrava (comuna Ciurca, jud. Iași), Cercetări istorice*, IV, 1973, p. 61—92.

materia nedeterminabil (circa 120 fragmente osoase) aparține în realitate mamiferelor, dar noi nu am reușit, pentru aceste resturi, dat fiind fragmentarea lor excesivă, să dăm o diagnoză generică sau specifică; apare astfel evident faptul că mamiferele alcătuiesc așadar majoritatea covârșitoare în cadrul materialului descoperit.

Moștelele sînt reprezentate doar prin două cochilii sfărîmate de *Helix*. S-ar putea ca ele nici să nu aparțină stratuului de cultură dacică, cu toate că au o patină care arată că nu sînt actuale.

Peștilor teleosteeni le aparțin cinci resturi. Pentru o coastă și trei fragmente ale oaselor sistemului opercular nu putem da o diagnoză specifică, ele apărînd nesemnificative; putem spune doar că aparținuseră unor indivizi de talie mică. Al cincilea rest este un maxilar inferior de știucă (*Esox Lucius*) provenind de la un exemplar de 50 cm. lungime.

Reptilele și anume broasca țestoasă de lac (*Emys orbicularis*) sînt reprezentate printr-o plăcuță marginală a carapacei; ea a putut să ajungă de asemenea doar în timpător în stratul de cultură dacică.

Păsărilor le aparțin trei resturi provenind toate de la *Gallus domesticus*, fiind reprezentate printr-un humerus, un femur și o porțiune de sinsacrum. Toate au fost găsite în șanțul IV L — groapă vatră/1970 și provin de la același individ. Facem remarcă că locuitorii de la Dumbrava creșteau de acum găina domestică și totodată că ea era de talie mică, așa cum apare, în toate așezările La Tène din Europa în care a fost descoperită.

Mamiferele sînt reprezentate, așa cum reiese și din cifrele tabelului 1, prin materialul cel mai abundant; acest lucru era de așteptat, dat fiind rolul atît de important al acestei grupe în economia societății omenești. În tabelul 2 sînt date speciile determinate, cît și frecvența lor.

După cum se constată din cifrele tabelului 2, frecvența cea mai ridicată — circa jumătate din întregul material atribuit mamiferelor — o au taurinele (*Bos taurus*). Totuși cea mai mare parte a resturilor sînt nesemnificative. Lipsesc cu totul fragmente de coarne și de craniu, care ar putea da unele indicații asupra tipologiei. În lipsa unor oase lungi întregi, nu se poate calcula înălțimea la greabăn și a se da astfel relații asupra taliei vitelor. Puținele măsurători ce s-au putut executa, cît și aprecierea somatoscopică, ne arată totuși că taurinele erau de talie mică, cel mult medie, dar că exista o largă amplitudine a variabilității individuale.

Tabelul 2

Speciile de mamifere și frecvența lor în cadrul materialului faunistic de la Dumbrava

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr. abs.	%	Nr. abs.	%
<i>Bos taurus</i>	139	56,51	12	40,00
<i>Sus scrofa domesticus</i>	35	14,23	5	16,66
Ovicaprinae (<i>Ovis et Capra</i>)	8	3,26	3	10,00
<i>Equus caballus</i>	6	2,44	2	6,66
<i>Canis familiaris</i>	5	2,04	2	6,66
<i>Cervus elaphus</i>	12	4,87	3	10,00
<i>Sus scrofa ferus</i>	1	0,40	1	3,34
<i>Bos primigenius</i>	1	0,40	1	3,34
<i>Lepus europaeus</i>	39	15,85	1	3,34
Total	246		30	

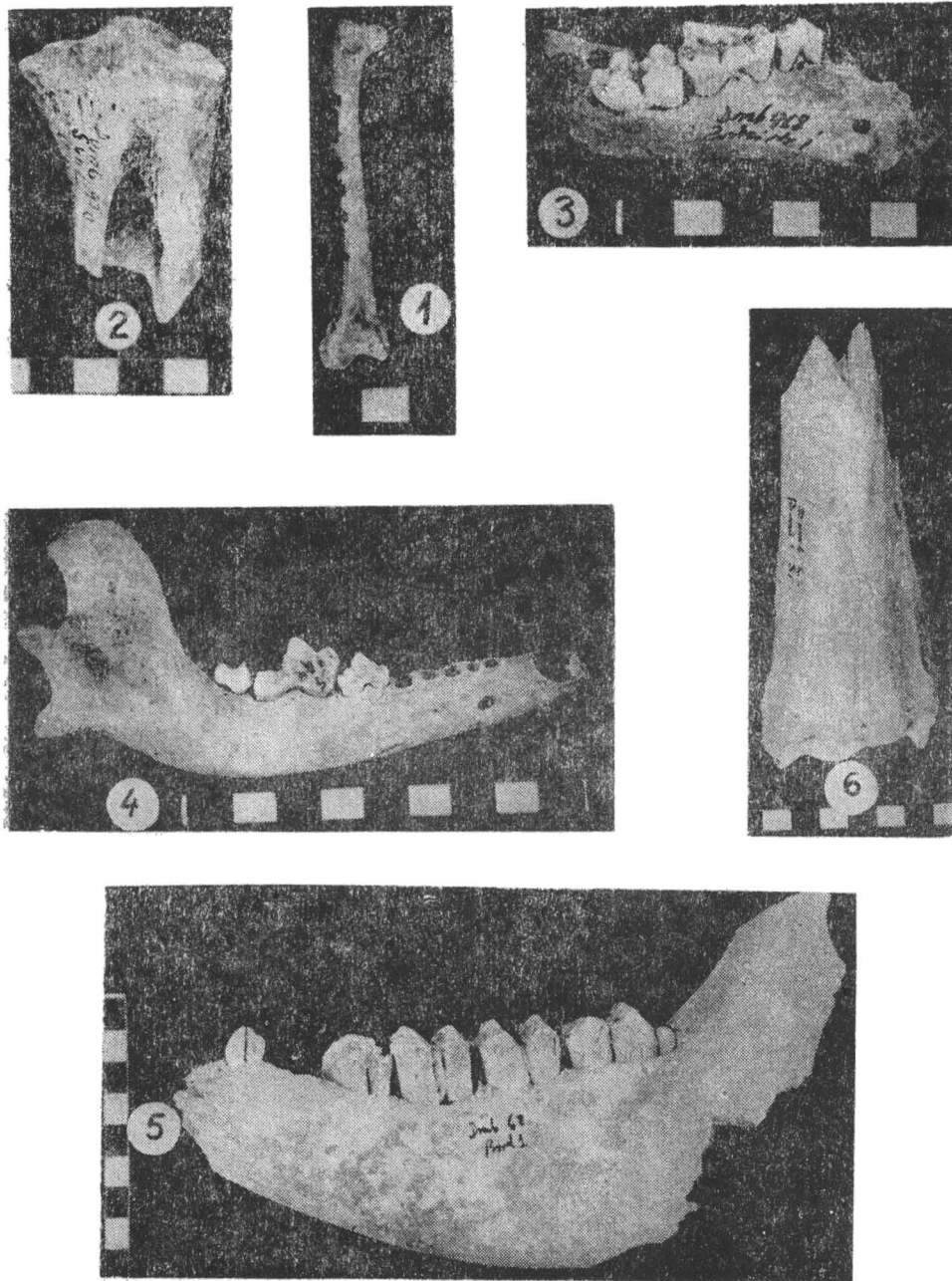

Fig. 1. 1— Gallus domesticus: Femur; 2. Sus scrofa ferus: Radius fragmente; 3 — Sus scrofa domesticus: Maxilar inferior fragmentar aparținnd unui individ tînăr; 4 Canis familiaris: Maxilar inferior; 5. Bos taurus: Maxilar inferior fragmentar, aparținnd unui individ abia matur; 6 — Cervus elaphus: Radius fragmentar.

În ceea ce privește vârsta de sacrificare, pe baza maxilarelor cu dinți, sau a dinților jugali izolați, precizăm că nu există deloc tineret, că un individ era abia matur, adică cam de 2 1/2 ani, iar alți trei cu vârste variind între trei și șapte ani. Cu privire la raportul dintre sexe și eventuala prezență a castraților nu putem da însă nici o relație.

Porcinele ocupă locul al doilea ca frecvență, situându-se mult înapoia taurinelor; dat fiind și diferențele de talie dintre cele două specii, putem conchide că importanța lor economică era mult mai mică decât aceea a lui *Bos taurus*. Cu privire la talie, mai mult somatoscopic, putem spune că sîntem în fața unui porc mic. Este interesant că vârsta de sacrificare apare relativ înaintată; doar un individ avea cu ceva mai mult de 1 an, dar alți doi cam 2—3 ani, dentiția jugală începîndu-și de acum erodarea.

Cornutele mici au foarte puține resturi, toate reprezentate numai prin dinți jugali izolați. Nu putem de aceea preciza dacă exista atît genul *Ovis* cît și genul *Capra* sau doar numai unul dintre ele. Este de asemenea imposibil de a da vreo relație cu privire la talia ovicaprinelor. Putem doar spune că toți dinții provin de la animale mature, unul singur prezentînd o eroziune relativ înaintată.

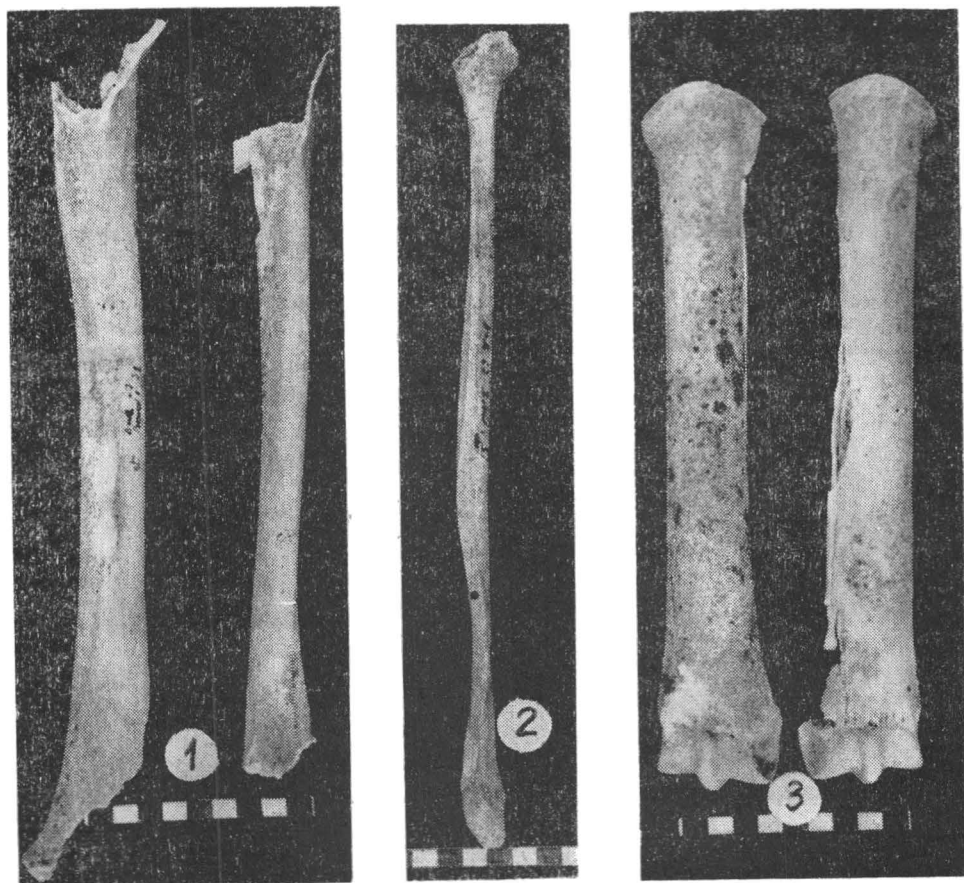

Fig. 2. 1 — Femur (văzut pe fața posterioară) și tibie (văzută pe fața anterioară): umane; 2 — Peroneu uman; 3 — Metatarsale de cal.

Caful are o frecvență foarte joasă și resturile sînt extrem de fragmentare; probabil era folosit în alimentație. Nu am găsit deloc dinți, dar un fragment de radius provine de la un individ încă tînăr. Alte relații suplimentare nu putem da cu privire la această specie.

Cîinelui îi aparțin cinci resturi. După un maxilar inferior, conform coeficienților lui Brinkmann și Dahr, s-a putut calcula o lungime bazală a craniului în medie de 150 mm., deci sîntem în fața unui individ de talie mică spre mijlocie; un fragment de tibie pare a aparține unui exemplar de talie ceva mai mare.

Între mamiferele sălbatice, frecvența cea mai înaltă o are cerbul (*Cervus elaphus*). Nu am găsit deloc resturi de coarne și presupunem că ele erau folosite pentru confecționarea de unelte. Unul dintre indivizi, de la care s-au păstrat molarele superioare, avea o talie pe care o considerăm ca foarte mare, el fiind desigur un mascul, care avea cam 5—7 ani.

Mistrețul (*Sus scrofa ferus*) este reprezentat printr-un fragment cu epifiza superioară a radiusului avînd lărgimea de 42 mm., diferențiindu-se astfel foarte bine dimensional de porcul domestic.

Bourul (*Bos primigenius*) are de asemenea doar un singur rest și anume un M_3 , care cu o lungime de 46 mm., se depărtează evident dimensional de al treilea molar inferior al taurinelor domestice.

Iepurele (*Lepus europaeus*) apare bine reprezentat deoarece în șanțul VII L/1970 a fost găsit un schelet aproape întreg de la un individ care nu era complet matur, oasele lungi ale extremităților avînd epifizele desprinse.

Remarcăm (vezi tabelul 2) că mamiferele sălbatice reprezentate (au numai în fragmente, unde multe resturi provenite de la iepure modifică frecvențele reale, dar și ca număr de indivizi) circa 1/5 din totalitatea acestei grupe.

Pe baza datelor de mai sus, referitoare la materialul paleofaunistic, avem posibilitatea de a evidenția o serie de caracteristici ale genului de viață, a economiei și, în general, a culturii materiale a locuitorilor din așezarea dacică de la Dumbrava. De asemenea putem preciza și unele caracteristici ale peisajului geografic din jurul stațiunii, la începutul mileniului I e.n.

Economia era oarecum evoluată, culesul nemaiavînd nici un rol în satisfacerea necesităților alimentare. O ocupație de bază trebuie socotită creșterea animalelor, acestea fiind ținute, în general, pentru scopuri utilitare și abia în mod secundar ele devenind furnizoare de carne. Se remarcă că taurinele au frecvența cea mai mare, întrecînd toate celelalte mamifere luate la un loc; necesitățile de proteine animale ale locuitorilor așezării de la Dumbrava erau deci acoperite aproape în totalitate cu carnea provenită de la specia *Bos taurus*. Trebuie remarcat totodată că animalele domestice (inclusiv găina domestică) aparțineau unor tipuri primitive, neameliorate, cu un randament economic foarte scăzut.

Vînătoarea mai avea încă un rol deloc neglijabil, fiind practică mai ales vînarea speciilor de mamifere de talie mare, mai cu seamă cerbul, cu scopul de a se folosi de la el, în principal carnea.

În ceea ce privește caracteristicile peisajului geografic, conchidem că în jurul stațiunii existau mari masive păduroase, care de altfel se mai păstrează și astăzi. Cerbul era încă comun în această zonă din centrul Moldovei și mai exista chiar și bourul.

B. Resturile osoase provenind din cadrul complexului închis

În cadrul complexului închis cercetat în 1967 au fost găsite, alături de ceramică — care stabilește perioada — rămășițe de vatră cu lut ars și cărbuni, cît și o serie de resturi osoase. Acestea sînt într-o stare de conservare destul de proastă, întrucît după ce au fost scoase la iveală, în contact cu aerul, s-au măcinat în parte desfăcîndu-se de pe ele o serie de mici fragmente, încît porțiunile respective nu au mai putut fi întregite.

Materialul osos este de două categorii: o parte este reprezentat prin fragmente umane, iar cealaltă parte, prin piese provenite de la un cal.

Resturile umane sînt în număr de patru și anume: un peroneu drept care este întreg, un peroneu stîng de la care s-a păstrat epifiza superioară și porțiunea mijlocie a diafizei, un femur stîng reprezentat prin cea mai mare parte a diafizei, epifizele fiind complet măcinate (doar o mică porțiune a capului femurului se mai poate distinge) o tibie dreaptă, de la care s-a păstrat de asemenea doar cea mai mare parte a diafizei.

De la prima vedere se poate constata că cele două peronee aparțin unui același individ, iar femurul și tibia provin de la un altul de talie mai mică decît acela de la care fac parte peroneele. Ambii indivizi sînt cel puțin aduși.

Dat fiind reliefuli osoase puternice, considerăm că cele două peronee provin de la un individ mascul. Peroneul drept are o lungime maximă de 316 mm. Folosind coeficienții pentru stabilirea taliei, pe de o parte pe cei ai lui Manouvrier, iar pe de altă parte pe cei ai lui Trotter-Gieser, am putut stabili o talie medie de 1,54 m. Considerînd scările folosite de antropologi, putem spune că individul căruia îi aparținuseră peroneele, era de statură foarte joasă (după aceste scări între 1,50—1,60 m. se încadrează masculii de talie mică).

Femurul, în urma puținelor măsurători ce s-au putut executa pe diafaza sa, se caracterizează prin aceea că nu are pilastri, dar el este ultraplattimer. Tibia apare și ea cu o platicnemie accentuată. Prezența platicnemiei și platimeriei ne arată că individul de la care provin oasele respective, avea musculatura membrilor posterioare foarte dezvoltată, el deplasîndu-se deci mult pe jos. Reliefuli osoase puternice, pledează de asemenea pentru un mascul și considerînd că, așa cum am arătat, avea o statură încă mai joasă decît acela căruia îi aparținuseră peroneele, talia sa era aproape aceea a unui pitic. S-ar putea ca această statură să se datoreze unei disfuncții endocrine, fapt oarecum probat și de o curbare exagerat concavă posterior a diafizei femurului.

Resturile aparținînd calului provin toate de la un același individ. Ele sînt reprezentate prin metapodale, adică metatarsienele III, atît dreptul cît și stîngul, prin metatarsianul II și IV stîng (care se știe că se prezintă doar sub forma unor așchii osoase), cît și prin falanga III posterioară stîngă deteriorată, (a putut fi însă reconstituită).

Metatarsale III au o lungime maximă de 257, respectiv, 255 mm. și o lungime laterală de aproximativ 248, respectiv, 247 mm. S-a putut astfel stabili, conform coeficienților lui Kieswalter o înălțime la greabăn medie de 132 cm, care o încadrează, conform scărilor lui Vitt între caili de talie submijlocie. Indicele de gracilitate este în medie de 11,67, arătînd un cal (după scara lui Brauner) cu extremitățile subțiri. Copita, care este mică și gracilă, nu apropie acest cal de tarpan (*Equus caballus Gmelini*).

Intrucît metatarsienele II și IV au fost găsite separat, se poate conchide că individul nu era decît cel puțin abia matur, deoarece odată cu înaintarea în vîrstă, aceste metapodale se sinostozează la cel principal; de asemenea resturile de cal au fost depuse (sau aruncate) în cadrul complexului, în stare proaspătă (cu tendoanele nealterate sau putrezite) căci altfel așchii osoase reprezentate prin metatarsienele II și IV s-ar fi pierdut, înainte ca metatarsianul III să ajungă în materialul găsit în respectivul complex. Reamintim totodată că metapodalele nu prezintă pe ele decît foarte puțini mușchi și nu se folosesc, în general, în alimentație.

În concluzie, se constată că în complexul închis din epoca dacică, se găseau laolaltă unele oase umane ale membrilor inferioare provenite de la doi indivizi, alături de extremitățile distale ale membrilor posterioare ale unui cal. Noi nu putem avansa nici o explicație în această privință, ci lăsăm arheologilor care au condus săpăturile, să găsească eventuale analogii și să motiveze această alăturare, oarecum stranie, a unor oase aparținînd membrilor umani cît și celor de cal.

L'ÉTUDE DU MATÉRIEL OSTÉOLOGIQUE DÉCOUVERT DANS
LA STATION DACE (I—II SIÈCLES NOTRE ÈRE) DE DUMBRAVA
(COMMUNE DE CIUREA, DÉPART. DE IASSY)

R é s u m é

Le matériel ostéologique provient d'un part de l'établissement et de l'autre part d'un complexe fermé.

Le matériel de l'établissement est représenté des restes ménagères. On donne les fréquences des groupes (tableau 1) et la fréquence des espèces des mammifères (tableau 2). On présente quelques caractères typologiques et biométriques des espèces. Nous constatons les occupations des habitants de la station et les caractéristiques du milieu environnant.

Dans le complexe fermé on a trouvé aussi des restes osseux. Les uns sont humains : deux péronés, un femur et un tibia (provenant de deux individus), les autres appartiennent à un cheval : deux métatarses et une phalange III postérieure.